
**“NETÂYİC EL-FÜNÛN” ADLI YAZMA ESERDE “İLM-İ NÜCÛM”
BÖLÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Evaluation of Star Knowledge Section at The Manuscript Which Name
Netâyic El-Fünûn**

*Müzahi KILIÇ**

Özet

İlm-i Nücûm, ilm-i fûnûnun bir dalıdır. “Gökküresi anlamına gelen ilm-i felek terimi islam dünyasında aynı zamanda: felekiyyat, ilm-i nücûm, ilm-i nücûm-ı ta’limi, sînâat-ı nücûm, sînâat-ı tencim, ilm-i hey’e, ilm-i hey’eti’l-âlem de denilen astronominin en yaygın karşılığıdır. İlm-i Nücûm, ilm-i ahkâm-ı nücûm olarak da değerlendirilir. İlmi-i Ahkâm-ı nücûmun iki kolu vardır. Bunlardan biri mevâlid diğeri ihtiyârât’dır. İnsanın doğumuyla alakalı olup bu konuda kitaplar yazılmıştır. İhtiyârât ise, belirli bir işi uğurlu ve uğursuz olduğuna inanılan vakitlerde yapıp yamamakla ilgili tarihleri düzenleyen bilim dalıdır. Bu konuda yazılmış eserler de “Kitâbu’l-İhtiyârât adıyla bilinir.¹

İlm-i felek üç ana dal olarak değerlendirilir. İlk olarak feleklerin yapısı, yıldızlar ve burçların sayıları, büyüklükleri ve aralarındaki mesafe ele alınır. İkincisi, takvimler ve tarihlerle ilgilidir. Üçüncüsü ise burçlar, felekler ve yıldızların doğuşu ile bunlarla ilgili dünyada olabilecek olaylardan bahseder. İlm-i Nücûm konusunda Farabi, İbni Sina ve Mes’ûdî bilinen en önemli âlimlerdir.

Müslümanlar yıllarca gök bilimiyle uğraşmışlar, bugünkü astronomi ilmine büyük katkıda bulunmuşlardır. Netayic el-fünûn adlı eserin İlm-i Nücûm bölümünü tanıtmak üzere bu makale kaleme alındı. Yıldızlar hakkında yazılmış bölüm değerlendirilmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Nev’î, İlm-i nücûm, Netâyicü’l-fünûn, Burçlar

Abstract

Star knowledge is a category of science. Sky knowledge term which means celestial sphere is the most common meaning the art of star, the motion

* Yrd. Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, muzahirk@msn.com

¹ Tefvik Fehd, TDVİA, İlm-i Ahkâm-ı Nücûm mad.c. 22, sa. 124-126



of star at the same time in Islamic world. Star science is evaluates as the rules of sky knowledge. The rules of sky knowledge have two sections. The first is to be born and the second is to prefer. The first is about the born of human and the boks was written on this subject. The second is a science section which is about doing a work that is believes in a lucky or unlucky day. The books was written about this section knows the name of Kitâbu'l- İhtiyârât.

Sky knowledge is utilized three main sections. At the first structure of sky,stars, numbers of holoscopes, their size and distance between one another are studies. The second is about calenders and dates. The third speaks of stars and the events occur in the World about those. Farabi, İbni Sina and Mesûdî are the most common writes which is believes about star science.

The Muslim have interested in sky knowledge and they contributed to astronomy of today. This article was written for introduce sky knowledge section of the books which name Netâyic El-Fünûn. So the section about stars was evaluated.

Key words: Nev'î, Star Knowledge, Netâyic El-Fünûn, Holoscopes.

Giriş

İlm-i Nücûm Nedir?

İlm-i nücûm (ilmü'n-nücûm): Yıldız ilmi. Burç ve gezegenlerin durumlarına göre gelişen astronomi ilmi. Eskiler yıldızların hareket ve durumlarından birer anlam çıkarırlardı. İlk defa Babil'de yıldızlara tapan Nebâtiler tarafından ortaya konan bu ilim, her yıldıza bir isim konularak ortaya çıkmıştır. İlm-i nücûma dair birçok eser yazılmıştır. Saraylarda Müneccimbaşılık mevkiî kurulmuşve eski hayat sistemi içinde ilm-i nücûm çok rağbet görmüştür.² İlm-i ahkâm-ı nücûm, Yahudiler arasında da çok yayılmıştı. Onlar bu ilmi gayet gizli tutarlardı. Bu ilme dair *Zühre* isminde bir de kitapları varmış. Bu ilim, dünyanın her tarafında rağbet görmüştür. Bu ilimle meşgul olanlar hükümdarların talihlerine bakarlar, mühim vakaları haber verirler, harp ve sulh zamanlarını tayin ederler, hülâsa “eşref-i saat” ararlardı.³

İlm-i ahkâm-ı nücûma esas olan yedi seyyare ile (burûc-ı isna aşer)⁴ denilen on iki burçtur. Bu ilimle meşgul olanlara göre, her insan, hatta hayvan, nebat ve maden bile yıldızların tesiri altındadır. Seyyarelerin her birinin

² İskender Pala , Divan Şiiri Sözlüğü, s. 253. c.I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989

³ İskender Pala, age.

⁴ Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.141



hissiyat, ahlak, tabiat ve sıhhat üzerine tesirleri vardır. Her birinin delâlet ettiği renk ve husûsiyet başka başkadır. İnsanlar, tesiri altında buldukları yıldızların hususiyetine göre iyi veya fena, cömert veya hasis, talihli veya talihsiz olabilirler.⁵

Netâyic el-Fünûn adlı yazma eserin fiziksel özelliği:

Yazma nüshası hâzâ Kitâbu Netâyici'l-fünûn, başlık altında “İlm-i Beşer” adı kayıtlı, 51 varak, (bazı varakların kaybolduğu bazı varakların ise yırtıldığı görülmektedir. Bu sebeple eserin elimizdeki nüshasının 51 varaktan ibaret olduğu kabul edilmelidir.) Cilt: 205x125 mm. ebadında deri, koyu kahverenginde, cildin ön ve arka dış yüzleri motifli şemseli, miklepsiz. Aharlı sarı kağıt, bazı kısımlar kenar haşiyeli, mensur bir eser, yazı ebadı 140x75 mm., nesih ve talik kırması, hattın bazı sahifeleri hariç pek güzel değil. Belki de iki kişi istinsah etmiş olabilir. Ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple, diğer kısımlar siyah mürekkeple yazılmış, cildin iç sahifesi sarı renkli kağıtla kaplı ve bu sayfalarda konu dışı bazı kayıtlar var. Kitabın kaydı yok. Ancak eser üzerinde bir çalışma yapılmıştır. ⁶ Bu sebeple müstensih ve istinsah tarihi belli değil. 21-25. sayfaların yarısı yırtık. Eserin sahibi hakkında kayıt yok. Eserin bir nüshasının yurt dışına kaçırıldığı Müjgân Cumbur’un makalesinden anlaşılmaktadır.⁷ Eserin giriş bölümünde eseri niçin yazdığından, Abdurrahman Bestâmî’nin *el-Fevaihu'l-miskiyye* (fi-bahri'l-vukûf) ve Gazzâlî’nin *Mevzûâtül-ulûm* adlı eserinden bahsetmektedir. Kapak sayfalarına yakın kısımlar fersude, su almış ve bozulmuş. Yazma, şahsi kitaplığında bulunmaktadır.

⁵ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, İlm-i Tencim, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 197-217.*

⁶ Ömer Tolgay, (Nev’î Efendi), *İlimlerin Özü “Netâyic el-Fünûn”, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, tarafından bu eserin başka bir yazması üzerinde çalışma yapılmıştır. Bu eser, Şair ve ilim adamı Nev’î Efendi’ye aittir. Nev’î Efendi, bir âlim olduğu kadar, ünlü bir şâirdi. “Çağdaşı ve arkadaşı Bâkî kadar şöhret bulamamakla birlikte, değişik bir şiir anlayışına sahip olan ve daha çok duygu plânında kalarak, tabiat ve hayat karşısında kendi iç dünyasının çeşitli akislerini dile getiren bu ince ruhlu şâir, ... [Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed olmak üzere] dört pâdişah devrini idrâk etmiş ve onlarla çeşitli derecelerde yakınlık sağlamıştı; ancak asıl itibar ve şöhretini III. Murad devrinde elde edebildi. Bu devirde şehzâde hocalığına getirilen Nev’î, dîvanını onun adına tertip ettiği gibi, birçok ilmî ve edebî eserini de ona ithâf etmiştir”*

⁷ Cumbur, Dr. Müjgân, *Batıya Kaçırılan Kitaplarımız*, s. 11’de *Netâyic-el Fünûn Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* c. 8, sayı 1, 1959.





“Haza Kitâbu Netâyic-el Fünûn adlı eserde ilimler şu şekilde surlanmıştır: İlm-i târih, ilm-i tasavvuf, ilm-i hey’et, ilm-i kelâm, ilm-i usûl-i fıkıh, ilm-i hılâf, ilm-i, tefsîr, ilm-i ta’bir-i rü’yâ, ilm-i ruky efsûn ve Tıbb, ilm-i felâhet, ilm-i nücûm, ilm-i fâl ve ilm-i zecr. Bu yazma eserin aradan bazı sahifelerin kayıp, yırtılmış olduğunu göz önüne alarak mevcut haliyle numaralandırdık ve 33b-38b arası yıldızlar ilmi, (ilm-i felekiyye) olarak adlandırılan bölümü aşağıya aldık.

İlm-i Nücûm’un Çeviriyazılı Metni

İlm-i nücûm ki teşekkülât-ı felekiyye ile havâdis-i süfliyye üzerine istidlâldur. Bazı vücûh ile eşref-i ulûmdur. Ukalâ-i dûrbîn ve hükemâ-i ehl-i ta’ayyün ki, her biri mücerreb umûr-i dühûr-i mümtehan-ı surûf-i eyyâm ü şühûrdur. Enzâr-ı dakika ve efkâr-ı enikaların⁸ bu ilme masrûf kılmışlardır. Amma ilm-i nücûm inde’l-ıtlâk aksâm-ı selâseye maksûmdur. Hesâbiyyât ve tayyibât ve vehmiyyât ammâ hesâbiyyâtta şekk ü ilminde şer’an men’ yoktur.⁹ قال الله تعالى: الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ⁹ ve bunda ashâb-ı i’tibâre delâil-i tavsîd bî-şümârdur. Âsâr-ı esîreye ve a’yân-ı unsuriyye bilcümle vücûd-ı mü’essiri i’lâm ve arzdu ki¹⁰ أولم ينظروا في ملكوت السماوات والأرض amma tayyibât, meselâ; âftâb-ı âlem-tâbin burûc-i felekiyyede intisâlından tagayyür fusûl-i sâle istidlâl etmektir. Sermâ gibi ve germâ gibi ve i’tidlâl-i hevâ gibi. قدره منازل الآبة. bu mertebe dahi şure’a merdûd değıldür. Amma vehmiyyât meselâdur. İttisâlât-ı kevâkıbden havâdis-i süfliyyeye hayrına ve şerrine istidlâl etmektir. Be-tarîku’l-umûm ve rişteni “ص” üzerine istidlal etmektir. Batrîku’l-ihtisâs ve bu kısmın bir asl-ı şer’iyyeye istinâdı yoktur. Ve kâyil-i i’timâd değıldür. Ol eclden merdûd şer’dür ki, Resulullah buyurur: إذا ذكر النجوم فامكوا و قال النبي عليه السلام تعلموا من النجوم ما تهتدون به في البر والبحر ثم انتهوا (Hadis) Şeyh Melâî, *ed-Devletü Urve* adlı kitabında buyurur ki; Kaçan sen mutrik ittisâlât-ı uluvviye sebebi ile hâdis olduğun bilmek dilesen Allah tebâreke ve

⁸ Hoşa giden, zarif

⁹ Kur’an-ı Kerim, Rahman, 5 “Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.”

¹⁰ Kur’an-ı Kerim, A’raf , 185, “Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümlerlik ve nizama...hiç bakmadılar mı”? Bununla ilgili En’am suresi 75. Ayetin dipnotu. Meâldeki “hükümlerlik ve nizam” ifadesi, âyetteki “melekût” kelimesinin karşılığıdır. Melekût, Allah’a özgü hükümlerlik demektir. “Melekûtü göstermek” de Yüce Allah’ın kâinata koyduğu, hissedilebilen veya hissedilemeyen muazzam nizamı ve tabiat kanunlarını araştırıp anlayabilecek, inceliklerini kavrayabilecek yeteneğin verilmesidir.



te’âlânın bu kulun kırâat ile ki buyurur. ¹¹ “ve fethu’l-bâbe” insirâf-ı kamerdür. Bir kevkebden Zühre ittisaldur ki, ol kevkebin hanesi kevkeb-i evvele mukabil ola. Misal; Kamer’in Zühre’den Mirrîh’e insirâfı gibi. Ve dahi buyurur ki; ilm-i nücûm ala enbiyâ idügün bilmek dimesek bu âyeti Kur’an ile *فَقَالَ إِنِّي سَيِّمٌ فِي النُّجُومِ*. ¹² ve Nebi aleyhisselâmın *من آمن بالنجوم فقد كفر* ¹³ dedüğinden murâd-ı şerîfi nücûmun tedbîr-i âlemde ... olup emrullahâ müsehhar olduğuna mu’tekad olanlar kâfirdür demektir. Ve ma’lûm ola ki fi-ahkâm-ı nücûmda mukarrerdür ki şenbe günü Zühal’e müte’allıkdur. Ve yekşenbe Âftâb’a ve düşenbe Mâh’a ve seşenbe Mirrîh’e, çehârşenbe Utârid’e, pencşenbe Müşteri’ye, cum’a Zühre’ye münâsıpdür. Amma Kamer’in sefere münâsebeti ve Mirrîh’in hacâmete ve kan dökmeğe ve Utarid’in dâru içmeğe, Müşteri’nin kazâ-yı havâyice ve Zühre’nin tezevvüce ve cem’iyyete münasebeti, fenn-i nücûma müsellemdür. Amma Zühal’in sayda ve Âftâbın binâya nisbeti fenn-i mezbûrdan zâhir olmaz. *bu ola ki İbni Abbâs kavli üzere çün Yehûd Cum’a gününde ibâdetle me’mur oldular. Cum’ayı terk edip yevm-i sebt* ¹⁴ ile müptelâ kılıp ol gün saydı haram kıldı. Kaçan yevm-i sebt olsa saydgâhlarımı bâliğ ile mâlâmâl olurdu. Erresi bir dânesine mecâl muhâl olurdu. Pes şenbe günü sayd Yehûda muhâlif olur. Yekşenbe gününün binaya nispeti, Allah te’âlâ tek binâ-ı âleme yekşenbe günü şürü’ ettiğidür. Allâhu a’lem. Mes’ele: Sâil suâl eder ki, niçin câiz olmaya ki, ecrâm-ı uluvviyeden ba’zısı esbâb-ı havâdis-i süfliyye olan ve niçin mümkün olmaya ki, mün cem-i âkil nücûmun keyfiyet-i harekâtından ve ihtilâfat-ı münâzırından ve burçtan burca intikalâtından vaktinden mukaddem ba’zı havâdisin vukû’una istidlâl eyleye. Meselâ, şol tabîb gibi ki, harekât-ı niheng-i keyfiyetten hudûs eyleye. İletin vukû’una istidlâl eder. Vaktinden musadder. Cevap: İcrâ-yı âdet-i tarîkı üzre mümkündür ki, bu son havâdis sebep ola. Nitekim ateş sebep-i ihrâk olduğu gibi tarik-i hissile sâbittir. Ammâ bu mahalde delil yoktur ki, kevâkib esbâb-ı sa’âdet ve ‘ilel-i nühûset olana tarîk-i hiss ile ne tarîk-i akl ile ve ne tarîk-i sem’ ile amma tarîk-i hissile zâhirdür. Bunların ekser ahkâmı dürüst olmaz. Nitekim kavli-i hükemâdur. “*Cüz’iyâtühâ lâ tüdrak ve külliyyâtühâ lâ tuhakkak*” ¹⁵ ammâ tarîk-i akl ile ma’kûldür. Ki ahkâmilerin ‘ilel ve usûlü

¹¹ Kur’an-ı Kerim, Kamer, 11 “Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağın bir yağmurla açtık.”

¹² Kur’an-ı Kerim, Saffat, 88,89 “İbrahim, yıldızlara baktı ve “Ben hastayım” dedi.”

¹³ “Kim yıldızlara inanırsa, kâfir olur”

¹⁴ Musevilerin ibadet günü, cumartesi günü.

¹⁵ Parçaları tam olarak anlaşılamaz, tamamı ise tam olarak kavranamaz.





mütenâkızdur. Nitekim icrâ-yı ‘ulvviyeye tabi’at hâmedür. Anâsır-ı erba’adan dediler. Ba’s-i Zühâl’e bârid-yâbdur. Ve Müşteriye sâr-ratbdur. Deyip her kevkebe tabi’at isbât ettiler. Bu hod tenâkuzdur. Dahı kevâkib istikâmet ve rüçû’ları metâli’-i buruca izâfet ile ve mevâzi’ ve emkine nisbet iledür. Nefsinde kevâkibin tedvirâtında ric’atı ve istikâmeti yoktur, derler. Ba’dehu ol rücu’ gayr-i mütehakkıki müessir, nuhust-i ‘âlem kılurlar. Ve nitekim ihtirâkâ-ı kevâkib kendi feleğindedede âftâba bir derece ve bir dakika mülâkat derler, onu dahi müessir nuhûset derler. Ol dahi emr-i izâfidür, zirâ enfes-i kevâkib olduğu mahalde hiç ihrâk yoktur. Pes nice müessir olur. Kezâlik kûsûf-i âftâb dahi ihtilâf-ı evzâ’-ı felekiyyeden hâsıl olur. Melekût zemînin mevtine nice delil olur. Nitekim hadis-i şerîfdür: ان الشمس والقمر آيتان من آيات الله بالنجوم و عرافًا او منجمًا فصدقه فقد كفر بما انزل على محمد Mesele: Hüküm-i nücûmda şüre’a bu mertebede sebep mubalağa-i nehy ve bâ’is-i teşdîd-i men’ nedür? Cevap: Esbâb-ı nehy üçtür: Evvel budur ki, her kimin ki ahkâm-ı nücûma kalbi peyveste ola dilinde tefhîm-i kevâkibde peydâ olup te’sirât-ı kevâkibe mukayyed olur ve saadet ve nuhusti kevâkibe nisbet eder. Bu i’tikâda menâfi’ tevhid ve müverris teşrikdir. İkinci oldur ki, ilm-i mezbûr mehbil-i mahzdur. Zira demişler ki sâbika bu ilm, mu’cize-i İdris aleyhisselâm idi. Amma hâlâ münderistir. Ve bu ilimler esbâbı ve şartı hadd-ı kesb-i beşerde bîrundur. Sâye-i mu’cizât gibi ve *bin yirmi dokuz* kevâkib-i sâbite vardır ki felekü’l-burûcda mezkûrdur. Emr-i necm za’mı üzere cümlesinin ahkâmı vardır. Sâye-i ahkâmı seyyârat gibi. Emr-i nücûm onların ahvâlını zabt etmiştir. Ancak bunların içinde kevâkib mersûtları 49 kevkebdür, bâkisi mechûldur. Ve onların za’mınca fehaccu edille-i zamanı ve edille-i mekânı ve edille-i devleti ve milleti ve edille-i kurânât ve edvâr. Ve tâli’ ve sây ve edille-i tâli’-i vilâdet. Ve tahvîli ve dükelisin ma’lûm etmek gerek ve bir bir merâtibi zabt ve hıfz edip bu cümleden hüküm istihrac etmek gerek. Bu makvele şerâit-i kesir denir. Zabt hadd-i kudret-i beşerde bir وعنده و عرافًا او منجمًا فصدقه فقد كفر بما انزل على محمد ve cümleden ac’iz oldur ki bu... menbâsı tâli’-i irtifâdur. hod irtifâ’ aldığı zamanda eline ıstrâb alup vaz’ını râst ve dürüst kılınca ve ol za’mınca dürüst kıldığı âh-ı latîfede âftâb kaç bin ferseng (fersah) hareket etmiş Hudâ bilir. Hikâye: Bir gün Cibrîl aleyhisselâm Mustafa (s.a.v.) huzuruna gelip, Resulullah’a sordu ki; زال الشمس ام لا Cebrâil eyitti. “la na’am” yani şems zevâle vardı mı, yoksa varmadı mı? Cebrâ’il eyitti “La na’am, la harf-i nefydür. Yani varmadı na’am kelime-i îcâbdur, vardı demektir. Pes Rasulullah aleyhi vesellem ayıtdı. Bu cevabın manası nedür ki? Zâhirâtına kadı müştemildür. Cebrâil eyitti: Beyt: بين ان قلت لا و بين ان قلت نعم سارت ميوه



خمسمائة عام Yani “lâ” ve “na’am” dediğim mabeyninde güneş beş yüz yıllık yol hareket etti. Dedi. Öyleyse zamanında ittihâd olmayıp tenakuz da lâzım gelmez. Üçüncü: Budur ki, vaktinden mukaddem vukû’-ı havâdise, ilmin faydası yoktur. Zira Resulullah buyurmuştur. لا بغى حذر من قدر. ve şair demiştir;

Şiir:

يدبر بالنجوم وليس يدري و رب النجوم يفعل مايريد

İlm-i bî-î-fâyide taziy-i evkâtır. Hikâye: Hicretin beş yüz seksen birinde Sultan Tuğrul zamânında Zühâl ve Müşteri burc-i münîrânda ki hevâya münevveb Kur’ân atılar ve müneccimât hükm ettiler ki, ol senede ma’mûre-i arz yıldan harâb ola merhûm şâir Enverî ol zamânın hükemâsından olmağın müneccimler ile ol hükümde müttelik idi. Halk zamâanla havf ü haşyet üzre o gün zîr ü zemînde ‘imâretler ve sarâyalar ihzâr ettiler. Müneccimler ol yevmi ta’yîn edip ol gün halk zîr ü zemîne ve kuhsârda gârlara gizlendiler. İttifâk ol gün ol câygâhda tahrîk-i berk gâh ider, yıl zâhir olmayıp Tuğrul buyurdu: “*Za’men alâ enf’ül-hakîm*” ser-i minârede bir şem’-i tâbdâr yaktılar. Ol gün akşama dek rûzgârdan eser ve cerâ’a zarar olmadı. Ol zamanda ekâbirden birisi Enverî hakkında bu kıt’ayı nazm etmiştir. Kıt’a;

گفت انوری که از اثر بادهای سخت ویران شد عمارت و هر کوه برتری
در روز حکم او نوزیرست هیچ باد یا مرس الرياح تو دانی انوری

Lâkin ol gün vilayette Tatar da Cengiz Han öz kavmine emir oldu derler. (Nesir) Otuz yıldan sonra hurûc edip bâd ü saht ü seyl-revân key Maveraünnehir’e devân olup, dûdmân-ı du-zer-i meyân-ı garka-ı hûn etti. Ba’de ¹⁶ قال الله تعالى فلا أقسم بالخنس الجوار الكنس¹⁶ olunan sitâreler kunkıdır. Ve bunlara niçin “hannas” ve kennes” denilirdi? Mes’ele “hannas” cem’i “hânîs”dür. Ric’at edici, yani geldiği yere gidici ve “kennes” cem’i “kânîs”dür. Makamında tozucu demektir. Müfessirler demişlerdür ki bunlar beş nefer sitâre-i seyyâredür ki yerlerinde istikâmet ve rücû’ vardır. Zühâl ve Müşteri ve Merih ve Zühre ve Utarit bunlara “hamse-i muhayyere” itlâk olunur ve demişler ki, Mâh dahi bu cümledendür. Amma ric’atı muhavves değildir. Nihâyet ric’atı zamanında fi’l-cümle nûr ser-za’if gelir derler. Ric’at: Kevkeb-i hakikatda bize nisbet iledür. Zîrâ felek tedvîrinde nitâk-ı sââniden eşge hareket etse râci’ görünür. Ve nitâk-ı râbi’a gelse hareketi bâlâya olur. Ol

¹⁶ Kur’an-ı Kerim, Tekvîr, 15-16 “*Andolsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara*”



zamanda müstakîm görünür. Pes Hudâdâvend-i cellet kudrete kevâkib-i mezburenin ric'atı âhulain kendi hânelerine ric'ata teşbîh etti. Ve istikâmeti hânelerinde kadîm olduklarına temsîl kıldı. Zirâ “hannes” ve “kennes” Arabîde âhûların sıfatıdır¹⁷ قال الله تبارك و تعالی : وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ Burûc-1 âsmân ki, sekizinci felektedir. On ikidir. Nitekim nazm etmişlerdür: Beyit: چون حمل چون ثور و چون جوزا و سرتان و اسددر سنبله میزان و اقرب قوس و جدی و دلو و حوت

Çün Hamel çün Sevr ü çün Cevza vü Seretân ü Esedd'dür

Sünbüle Mizân ü Akreb ü Cedî vü Delv ü Hût

Şiir:

Âftâb bir yılda oni ki burcu seyr eder.

Ve her burcun mesâfesin bir ayda kat' eder.

Amma kamer her ayda on iki burcu seyr eder

Her bir burcu iki gün ve on iki saatte kat' eder.

Takriben ve fusûl-i erba'ada burûc-1 bahârî üçtür: Hamel¹⁸ ü sevr¹⁹ ü cevzâ²⁰, ve burûc-1 tâbistân: seretân²¹, esed²², sünbüle²³... ve burûc-1 harîf: mizân²⁴ ü akreb ü kavs²⁵. Ve burûc-1 zemistân: cedî²⁶ vü delv²⁷ ü hût²⁸ ve her faslın burc-1 evveline münkalib derler ki anda bir fasıldan fasl-1 âhire intikâl vardır. Ve ikinci burca burc-1 sâbit derler ol faslın hevâ-yı mahsûsı anda sâbit olur. Üçüncü burca dü-ceddin derler ol faslın havâsını gelecek faslın havâsı



¹⁷ Kur'an-ı Kerim, Buruc, 1 “Burçlar sahibi gökyüzüne”

¹⁸ Hamel: **Kuzu burcu**. Güneş Mart ayında bu burca girer.

¹⁹ Sevr: **Boğa burcu**, semanın kuzey yarımküresinde bulunan bir burç.

²⁰ Cevzâ: **İkizler burcu**. Güneş Mayıs ayında bu burca girer.

²¹ Seretan: **Yengeç burcu**, Güneş'in 22 Haziranda girdiği burçtur, Cevza ile Esed burcu arasındadır.

²² Esed: **Aslan burcu**, güneşin Rumî Temmuzun dokuzunda ve Efrencî Temmuzun yirmi üçünde içine girdiği, semanın kuzey yarımküresi eteğinde bulunan birçok parlak yıldızdan müteşekkil beşinci burç.

²³ Sünbüle: **Başak burcu**: Semanın kuzey yarım küresinde bulunan yedi parlak yıldızdan müteşekkil bir dikdörtgen ve iki kuyruklu burç. Güneş Ağustosta bu burca girer

²⁴ Mizân: **Terazi Burcu**, Semanın kuzey yarımküresinde görülebilen ve Sünbüle burcunun yanında bulunan bir yıldız kümesi olup belli başlı dört yıldızdan müteşekkil küçük bir burç.

²⁵ Kavs: **Yay burcu**.

²⁶ Cedî: **Oğlak burcu**.

²⁷ Delv: **Kova burcu**, Güneş Ocak ayının sekizinci günü bu burca girer.

²⁸ Hût: **Balık burcu**, Semanın güney yarımküresinde Sevr burcundan ilerde Hamel burcunun istikametindedir.



ile mümtezic olur. Ve Hudây te’âlâ her bir burcda kevâkib-i sâbite halk etmiştir. Ârâyiş-i âsmân için قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاطِرِينَ²⁹ Ve eger dilersen ki, kamer her gün hangi burçta idüğün bilesen cân ile ki mâh-ı Arabiyeden kaç gün geçmiştir. Ba’dehu eyyâm-ı güzeşte-i muzâ’afe ile ve cümlelerin üzerine şeş adet dahi ziyâde ile ba’dehü ma’lûm ile ki âftâb hangi burçtadır. Pes ol âftâb olduğu burçtan addile ve her burçta ol eyyâm-ı güzeştenin adedinden beş adet tarh ile aded-i mezbûr hangi burçta tamam olursa mâh ol burçtadır. Eđer bâki kalan aded beşten eksik ise ol burcun tamam-ı kat’ etmiş olur. Eđer ittifâk-ı âftâb evvel gün âhir burca gelmiş olsa kamer ol sonra gelen burçta vaki’ ola. Nasîr-i Tûsî³⁰ bu ma’nâyı nazm etmiştir. Şiir;

هرگز از ماه بشر مثنی کن پنج دیگر فضای بر سران
پس بهر برج راز موضع شمس در پنج بر کرد جای ماه بدان
پس بهر برج راز موضع شمس در کرم حی و جان مه کن ان

Açıklaması:

Mah hangi burçta bilmek dilesen evvela ayın kaçınıcı günüdür bilesin, Ba’dehu ol geçen günleri müsennâ yani taz’îf edesin. Meselâ: Birinci gününde olsan bir dahi zammedersin, iki olur. Ve beşi dahi zammedersin. Cümle yedi olur. Güneş hangi burçta ise ol burçtan beşlenip her bir burçta bir beş iskât ile hangi burçta tamam olursa ay ol burçta olur. Meselâ güneş Hamelde olsa ol yedi adedin beş Hamel için iskât etsen bilirsin ki, ay Hamel burcundadır.

Kıt’a:

Açılrsa bâb-ı felek zâhir olsa mahfiyân
Müyesser olsa sana cümlelerin müşâhedesi
Felekte fâide kılmaz sa’âdet-i kevkeb
Seninle tâli’in olmaya müsâ’adesi

Sonuç

Osmanlı ilim hayatında birçok konuda çok değerli âlimler ve bunlara ait ilmi eserler verilmiştir. Medrese sisteminde dinî ilimlerden, pozitif ilimlere kadar birçok sahada mükemmel eğitim verilmiştir. Astronomi ile ilgili eserlerin de varlığı Osmanlı döneminde âlimlerin bu işi çok ciddiye almalarından ve ilmin sınırlarının olmadığını göstermektedir. Bugün modern

²⁹ Kur’an-ı Kerim, Hicr 16, “Andolsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik.”

³⁰ Nasîrüddîn-i Tûsî, 1201 ile 1274 yıllarında yaşamış Fars bilgini, İslam filozofu.



MÜZAHİR KILIÇ

ilim çağının teknoloji ile değerlendirmekte aciz kaldığı birçok konu o dönemlerde ay ve yıldızların gözlemlenmesiyle ortaya konulmuştur. Yıldızların ve burçların insan hayatı ile ilgili olduğu daha sonra yazılan kitaplarda da ele alınmıştır.

